

Despre viitorul profesiilor juridice, în contextul principalelor provocari ale următoarelor doua decenii

Este probabil ca următoarele doua decenii sa fie determinante pentru evoluția societății umane. Exista câteva provocari majore carora omenirea va trebui sa le faca față în aceasta perioada. Ele se vor resimți în toate domeniile vieții sociale: relații interumane în general, valori morale, sanatate, cultura, educație, economie, finanțe, etc. Justiția și profesiile juridice nu vor fi nici ele la adăpost. Dintre multiplele provocari preocupante pentru lumea contemporana am identificat un numar de patru, care, în opinia mea, vor avea un impact important asupra „mediului juridic”, în următorii douazeci de ani. O parte dintre aceste provocari mi-au atras atenția de mai multa vreme, pe altele le-am identificat de curând, forțat de împrejurari mai recente. Deși între toate cele patru provocari exista multiple conexiuni, le-am grupat în doua perechi, în interiorul carora legaturile sunt mai clare. Voi începe cu cele „mai noi”, respectiv, pandemia și post-adevarul (I), și voi continua cu cele „mai vechi”, respectiv, ingineria genetica și inteligența artificiala (II). Evident ca în cele ce urmeaza nu îmi propun o analiza de detaliu ci, pur și simplu, sugerez câteva teme de reflecție.

I. Pandemia și post-adevarul

Deși sunt doua provocari distincte, am ales sa le tratez împreuna deoarece ele „se leaga” mai mult decât s-ar putea crede la prima vedere. Pandemia, ca orice pericol colectiv major, naște o „teama colectiva”. Orice teama colectiva are nevoie de o poveste, de o ficțiune. Când povestea potrivita apare și este însușita de colectivitate, ca și când ar fi adevarata, ne aflam în prezența post-adevarului. Așa cum pandemia poate fi considerata „apogeul planetar al epidemiei”, post-adevarul poate fi privit ca un „apogeu planetar al fake news-ului”. Este important așadar sa nu pierdem din vedere ca atât pandemia (a) cât și post-adevarul (b) reprezinta doua fenomene cu caracter global și ele nu pot fi înțelese decât în aceasta dimensiune.

a) *Pandemia* generata de SARS-CoV-2 este, la momentul la care scriu aceste rânduri, în „plina desfașurare”. Reprezentanții OMS au declarat recent ca aceasta nu se va încheia prea curând¹. Dar și atunci când se va încheia, nimic nu garanteaza ca ea nu se va reîntoarce. Daca se va descoperi un vaccin eficace, el ar putea fi depășit de evoluția virusului, de mutațiile pe care acesta le poate suferi. Daca acest virus, în toate formele lui, va putea fi controlat printr-un vaccin, un virus nou, la fel de periculos ar putea sa apară oricând. Este din ce în ce mai evident ca omenirea traiește cu aceasta „sabie a lui Damocles” deasupra capului: posibilitatea ca, în viitor, civilizația

umana sa piara în urma unui virus de nestapânit pare, la acest moment, cel puțin egala cu posibilitatea de a pieri în urma unui cataclism nuclear sau ecologic. Din aceasta perspectiva, lumea în general, dar și „lumea juridica” în particular, trebuie sa se adapteze la situațiile generate de o pandemie. Experiența recenta ne-a demonstrat ca, într-o situație de acest gen, toate ramurile juridice sufera transformari esențiale. Ceea ce s-a întâmplat în domeniul penal, unde s-a impus o reacție rapida la modificarile survenite la nivelul fenomenului criminal, este un exemplu sugestiv, la care m-am referit într-un articol anterior². Au aparut însa reglementari substanțiale noi și în alte domenii, au fost adoptate norme noi în privința derularii proceselor, practica judiciara s-a confruntat cu probleme inedite³. Sunt semne clare ca multe dintre reglementarile nou aparute nu vor ramâne „de conjunctura” ci ele se vor permanentiza, ca va fi nevoie și de alte norme substanțiale și procedurale pentru a acoperi noi realități și relații sociale ce se creeaza sub ochii noștri. Este foarte posibil, spre exemplu, ca o noua ramura de drept referitoare la virusuri sa își faca apariția (*drept viral* i-am putea spune). În contextul creat, precum și în cel ce se prefigureaza, profesiile juridice trebuie sa dovedeasca o capacitate deosebita de adaptare la schimbarile legislative. Pe lângă asimilarea rapida a noilor reglementari, juriștii în general, dar mai ales avocații și magistrații, au fost nevoiți sa se adapteze la o noua „logistica” în desfașurarea activității. Astfel, spre exemplu, starea de pandemie a pus în lumina necesitatea digitalizării activităților instanțelor de judecata. „Dintre soluțiile de digitalizare implementate până în prezent de instanțele judecatorești din România trebuie remarcate urmatoarele: (i) Accesul on-line la dosare (...) (ii) Comunicarea prin mijloace informatice a unor acte de procedura (...) (iii) Facilitarea programarilor on-line (...) (iv) Evidența on-line, în timp real, a ședințelor de judecata și a dosarelor în curs de dezbatere (...) (v) Sistemul de videoconferința (...)”⁴ Dar, așa cum s-a afirmat în doctrina, aceste soluții nu reprezinta decât „un pas spre justiția on-line” care va aduce cu sine, printre altele, „reducerea numarului de litigii care vor ajunge în fața judecatorului, reducerea cheltuielilor cu sediile și personalul administrativ al instanțelor de judecata, cu hârtia și citarea părților (...)”⁵. Într-o „traducere libera”, migrarea spre o justiție on-line va antrena o diminuare a numarului celor care participa la derularea procedurilor judiciare, fie ei magistrați, avocați, consilieri juridici, grefieri. Altfel spus, este posibil ca „piața muncii” în domeniul profesiilor juridice sa cunoasca o restrângere treptata. În plus, „activitățile judiciare on-line” vor necesita creșterea nivelului de pregatire în domeniul tehnologiei informației, pentru toți profesioniștii dreptului. Rezumând: mai puțini juriști, mai adaptabili la schimbarile legislative, mai performanți în domeniul I.T.

b) *Post-adevarul* reprezinta un concept controversat sau chiar negat de unii autori. Aceste viziuni diferite nu au relevanța în prezentul context deoarece noțiunea va fi întrebuintata ca „instrument de lucru” adiacent. Din aceasta perspectiva, ma voi referi la post-adevar în sensul de ficțiune (minciuna) care este prezentata și repetata în așa fel încât ajunge sa fie considerata realitate (adevar) de un numar foarte mare de persoane. Aparent, post-adevarul este specific epocii actuale și are exclusiv valențe negative. „În realitate, oamenii au trait dintotdeauna în epoca post-adevarului. Homo sapiens este o specie post-adevar, a carei putere depinde de crearea și acceptarea unor ficțiuni. Înca din Epoca Pietrei, rolul miturilor autoconsolidate a fost acela de a uni colectivități umane (...) Atâta vreme cât toata lumea crede în aceleași ficțiuni, cu toții ne supunem acelorasi legi și, prin urmare, putem coopera în mod eficient”⁶. Problema nu este așadar acceptarea ficțiunii ca adevar, în sine, care pare a fi o tendința umana adânc înradacinata ci, exploatarea acestei tendințe umane în scopuri malefice. Istoria omenirii este plina de astfel de exemple: „Pe 29 august 1255, trupul unui baiat englez de noua ani, pe nume Hugh, a fost gasit într-un puț din orașul Lincoln. Chiar și fara Facebook și Twitter, au început sa circule rapid zvonuri ca Hugh ar fi fost ucis de evreii din partea locului în cadrul unui ritual. Povestea era înflorita de fiecare data când era reluata, iar unul dintre cei mai vestiți cronicari englezi ai vremii - Matthew Paris - a oferit o descriere amanunțita și sângeroasa a modului în care câțiva evreii de seama de pe cuprinsul Angliei s-au adunat la Lincoln ca sa-l îngrașe, sa-l tortureze și, într-un final, sa-l rastigneasca pe copilul rapit. Nouasprezece evreii au fost judecați și executați pentru așa-zisa crima. Acuzații similare de omor ritualic la adresa evreilor au început sa curga și în alte orașe englezești, ducând la o serie de pogromuri în care au fost masacrate comunități întregi. În cele din urma, în 1290, toata populația evreiasca a fost expulzata din Anglia”⁷. În acest caz, teama fața de presupuse ritualuri ucigașe a fost liantul post-adevarului. Dupa cum știm, la alte proporții, istoria s-a repetat sute de ani mai târziu, iar teama inițiala,

alimentata cu noi temeri, legate, spre exemplu, de puritatea rasei, au facut posibil Holocaustul. De aceasta data, manipularea a fost metodică, profesionista: „Joseph Goebbels, maestrul propagandei naziste și poate cel mai priceput expert media al epocii moderne, ar fi explicat succint în ce consta metoda sa, afirmând ca *o minciuna spusă o dată rămâne minciuna, dar o minciuna spusă de o mie de ori devine adevăr*. În Mein Kampf, Hitler scria: Cea mai stralucită tehnică propagandistică nu va avea niciun succes dacă nu se ține cont în permanență de un principiu fundamental-trebuie să se limiteze la un număr mic de elemente și să le repete la nesfârșit”⁸. Aceste exemple susțin o afirmație pe care am făcut-o mai sus, respectiv faptul că orice teamă colectivă „are nevoie” de o poveste. Altfel spus, teama este terenul cel mai propice pentru a semăna știrile false, pentru a cultiva post-adevărul.

Dar omenirea a avut dintotdeauna temeri: de zei, de întuneric, de alt trib, de alta națiune etc. În prezent, teama globală principală este pandemia, despre care am discutat anterior, dar alături de ea, în diferite comunități, mai mari sau mai mici, „conviețuiesc” multe alte temeri colective. Terenul pentru cultivarea post-adevărului este, deci, și azi propice. Marea diferență față de trecut este faptul că, în zilele noastre, uneltele pentru cultivarea post-adevărului au devenit implacabile. Ma refer aici la media de socializare online („social media”), în general, și, în special, la rețelele de socializare (social networks). Cu ajutorul acestora, printr-un simplu click, o știre falsă poate ajunge într-o secundă la milioane de oameni și ea poate fi repetată de „o mie de ori”, astfel încât să devină adevăr. În acest context, este și va fi din ce în ce mai greu să distingem adevărul de minciună.

Profesiile juridice nu traiesc într-un „glob de sticlă”, ele sunt, la rândul lor, expuse știrilor false și post-adevărului pe care acestea îl pot crea. Lumea este în căutarea unor noi paradigme sociale, a unor noi ideologii. Nu știm cum vor arăta acestea și ce rol vor atribui profesiilor juridice. Știm însă că unele ideologii extremiste și regimurile pe care acestea le-au creat s-au bazat pe post-adevăr, iar acest fapt trebuie să reprezinte întotdeauna un semnal de alarmă: și în regimul nazist, bazat cum aratăm mai sus pe un post-adevăr, profesiile juridice au funcționat...

Dar până la un viitor scenariu catastrofal general, pe care ni-l putem imagina pornind de la realități istorice, putem privi la realitățile contemporane de „mai mică anvergură” pentru că, așa cum se știe, uneori, diavolul (post-adevărul) se poate ascunde în „detalii”. Să luăm așadar, spre exemplificare, două ipoteze actuale, în care, perpetuarea știrilor false poate influența profesiile juridice, activitatea acestora.

O primă ipoteză este aceea în care post-adevărul stă la baza legiferării. Mecanismul este relativ simplu: se creează o imagine falsă asupra unor realități sociale (un post-adevăr), care să impună o anumită conduită normativă, ce se va traduce prin aplicarea practică în satisfacerea unor interese individuale sau de grup. Am dat recent câteva exemple din domeniul penal, analizând politica penală populistă pe care o defineam ca fiind: „Exacerbarea sentimentului de insecuritate publică, prin toate mijloacele, cu precădere a celor de informare în masă, urmata de propunerea și adoptarea unor soluții „salvatoare”, precum introducerea de noi incriminări sau sporirea pedepselor, în scopul de a obține voturi sau de a „fideliza” electoratul”⁹. Domeniul dreptului penal nu este însă singurul vizat, situații de acest gen au existat în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat în toate domeniile de legiferare. Profesioniștii dreptului nu trebuie să cadă în astfel de capcane. Ei trebuie să aibă totdeauna informația corectă și să împiedice acest gen de reglementare. O pot face în mod direct, atunci când sunt implicați într-un fel sau altul în procesul legislativ, sau indirect, fie prin reprezentanții profesiilor, fie în mod individual prin exprimarea unor puncte de vedere științific argumentate (în articole, conferințe, etc.)

O a doua ipoteză este aceea în care post-adevărul stă la baza unor decizii judiciare. Voi lua tot un exemplu din domeniul dreptului penal pentru că îmi este mai „la îndemână”. Este de notorietate faptul că, în ultimii ani, cu „ajutorul” presei și al „social media”, s-a inoculat în opinia publică (implicit în rândul magistraților) convingerea că: fie, întreaga clasă politică este coruptă, fie o parte a clasei politice este coruptă, fie, nominal, oamenii politici X, Y, Z etc. sunt corupți. Evident, pentru a avea și elementul corelativ necesar actelor de corupție (spre exemplu

dare de mita-luare de mita), anatema a cazut și asupra oamenilor de afaceri, în general, sau asupra unei categorii de oameni de afaceri, ori asupra unor oameni de afaceri indicați nominal. Aceste convingeri inoculate opiniei publice reprezintă în mod evident post-adevaruri, câtă vreme, există chiar și o singură persoană din categoriile indicate sau dintre cele nominalizate care nu este coruptă, adică, nu a fost condamnată printr-o hotărâre definitivă, pentru o infracțiune de corupție. Este iarași de notorietate că, în paralel, s-a derulat grotescul „spectacol al catușelor”, care a creat un alt post-adevar, respectiv convingerea că toate persoanele încatușate sunt vinovate, indiferent de soluția ce urma să se dea în cauză, care nu mai interesează opinia publică. Turnura ulterioară a unor astfel de cauze, respectiv, adoptarea unor soluții de clasare la nivelul parchetelor, sau achitării definitive pronunțate de instanțele de judecată, confirmă faptul că organele judiciare, cel puțin până la un punct, au fost victimele unei specii grave de post-adevar, pe care am putea-o numi *post-adevar judiciar*. Am folosit cu bună știință noțiunea de victimă pentru că am luat în calcul ipoteza în care organele judiciare au lucrat cu bună credință. Cealaltă ipoteză, a relei credințe, aflată în zona cercetării abuzive sau a altor infracțiuni comise de magistrați nu a fost avută în vedere deoarece, deocamdată, deși există cauze pe rol, din câte știu, nu există soluții de condamnare definitive, astfel încât, nu vreau să fiu eu însumi sursa unui eventual post-adevar. Pentru a nu se lăsa influențați sau chiar manipulați prin procedee de genul celor expuse mai sus, juriștii în general, și în particular (în ipoteza dată) magistrații, trebuie să fie extrem de vigilenți și să nu accepte „adevaruri gata preparate”.

În mod evident, pot fi identificate și alte ipoteze în care profesiile juridice se confruntă cu această provocare reprezentată de post-adevar. Ideea nu a fost să alcătuiască un inventar al acestora ci, să atragă atenția că problema există și în acest domeniu, așa cum există pretutindeni în societate. Sunt de așteptat reglementări noi cu privire la furnizarea și veridicitatea informațiilor, poate o nouă ramură de drept se va consolida. Până atunci, trebuie să conștientizăm că provocarea post-adevarului este una cât se poate de serioasă și trebuie să o înfruntăm cu uneltele pe care le avem la îndemână. „Prin urmare, în loc să acceptăm știrile false ca pe o normă, ar trebui să recunoaștem că reprezintă o problemă mult mai dificilă decât avem tendința să credem și ar trebui să ne străduim și mai mult să distingem realitatea de ficțiune (...) Este responsabilitatea noastră, a tuturor, să investim timp și efort pentru a ne scoate la iveală prejudecățile și a ne verifica sursele de informare”¹⁰. Mutatis mutandis, aceeași responsabilitate le revine și juriștilor. Mai trebuie adăugat că, în domeniul dreptului, pentru a avea abilitatea de a verifica sursele de informare și, în final, de a distinge între adevăr și ficțiune, este nevoie de o cultură juridică solidă, care este imposibil de dobândit fără o cultură generală cât mai consistentă și, care, la rândul ei, nu se poate construi atunci când te limitezi la informațiile dobândite prin internet. Prin urmare, este previzibil că profilul juristului performant al următoarelor decenii să conțină și această calitate: o cultură juridică solidă având la bază o cultură generală consistentă, „impermeabilă” la post-adevar.

Va urma

De același autor, citește și

[□ În căutarea stării de „antifragilitate” pentru persoana juridică și managementul acesteia, în raport cu „stresul penal” \(I\)](#)

[□ În căutarea stării de „antifragilitate” pentru persoana juridică și managementul acesteia, în raport cu „stresul penal” \(continuare\)](#)

[□ În căutarea stării de „antifragilitate” pentru persoana juridică și managementul acesteia, în raport cu „stresul penal” \(III\)](#)

[□ Un exemplu de politică penală care confirmă zicala: „Și drumul spre iad este pavat cu bune intenții”](#)

[3P, un „virus” reactivat, care amenința sanatatea justiției penale](#)

1. A se vedea, spre exemplu: <https://www.formaremedicala.ro/oms-estimeaza-ca-pandemia-covid-19-va-fi-de-lunga-durata/>
2. A se vedea în acest sens, V. Cioclei, Impactul stării de urgență asupra fenomenului criminal. Certitudine și probabilitate, disponibil la: https://drept.unibuc.ro/dyn_img/aubd/Impactul%20starii%20de%20urgen%20ta.pdf
3. Pentru o imagine relevantă asupra problemelor cu care s-au confruntat diferitele ramuri de drept, a se vedea lucrarea colectivă: Probleme și soluții legale privind criza COVID – 19, Ed. C.H. Beck 2020.
4. I. Militaru, C.V. Iuga, Justiția civilă la distanță. Soluții de digitalizare, în Probleme și soluții legale privind criza COVID – 19, op. cit. p. 227.
5. Idem, p. 241.
6. Y.N. Harari, 21 de lecții pentru secolul XXI, Ed. Polirom, 2018, p. 235.
7. Idem p. 237.
8. Idem p. 238.
9. V. Cioclei, 3P, un „virus” reactivat, care amenința sanatatea justiției penale, disponibil la: <http://www.bizlawyer.ro/stiri/interviuri-opinii/3p-un-virus-reactivat-care-ameninta-sanatatea-justitiei-penale>
10. Harari, op. cit. p. 244.